

Aufgaben und Intentionen mitteldeutscher Autoren im Dienst der letzten Přemyslidenkönige.

Při vší úctě k českým příspěvkům, s větší nedočkavostí sáhneme po textech zahraničních medievistů, od nichž očekáváme odlišný pohled na „naše“ témata. Herwig Wolfram (*Die ostmitteleuropäischen Reichsbildungen um die erste Jahrtausendwende und ihre gescheiterten Vorläufer. Ein Vergleich im Überblick*) vymezuje nejdříve pojmový aparát a poté přináší několik analytických kapitol, sahajících od Sámovy říše k počátkům české, polské a uherské říše kolem roku 1000 (označení „stát“ považuje Wolfram pro tuto dobu za přehnané). Komparace odhaluje deficit dřívějších útvarů, a tím i principy stability tří zmíněných říší. Věcný komparativní přístup se dotýká i diskuse o „Meistererzählung“ v české medievistice a jistě neunikne její pozornosti. Připomíná přes půl století starý příspěvek R. Wenskuse o českých kmenech.

Dva ze sborníkových textů se zabývají expanzí přemyslovského státu ve 13. století. Tomasz Jurek (*Der Einfluß Böhmens auf das geteilte Polen im 13. Jahrhundert*) přináší důkladný rozbor vztahů mezi českým a polským prostředím. Reinhard Härtel (*Böhmens Ausgriff nach Süden*) analyzuje povahu expanze Přemysla Otakara II. do rakouských zemí, v níž nespátřuje plánovitý koncept, ale sérii postupně využívaných příležitostí. Marcin Rafał Pauk (*Der böhmische Adel im 13. Jahrhundert: Zwischen Herrschaftsbildung und Gemeinschaftsgefühl*) nastiňuje problematiku české šlechty od „Kosmovy elity“ až k počátkům šlechtické obce, referuje i o aktuálních diskusích o rané šlechtě v českých zemích a zaujímá k této problematice vlastní stanovisko. Text Norberta Kerskena (*Das přemyslidische Böhmen in der zeitgenössischen Historiographie des Reichs*) vytváří přirozený protějšek studie M. Bláhové.

Podobě sborníku vydatně napomáhá souhrn od Christiana Lübkeho, jenž jednotlivé příspěvky zasazuje do širších problémových souvislostí. Při této bilanci vystávají i dva tematické okruhy, jimiž tentokrát bylo možné věnovat jen dílčí pozornost. Soustavné začlenění oblasti Germania slavica do studia etatizačních procesů na východě střední Evropy patří k dlouhodobým dluhům středoevropské medievistiky a pořad ještě čeká na soustavnou srovnávací pozornost. Studium transformace spojené především se 13. stoletím je na tom podstatně lépe, srovnávací přístupy ale zůstávají vzácností.

Prestížní sborník o takřka 500 stranách úspěšně završuje řadu publikací spojených s rokem 1306. Stává se důležitou položkou

v prezentaci české medievistiky v evropském badatelském kontextu a zejména díky výrazné účasti zahraničních historiků přináší i řadu cenných podnětů pro naše domácí prostředí.

JAN KLÁPŠTĚ

Jana VALTROVÁ, *Středověká setkání s „jinými“. Modloslužebníci, Židé, Saraceni a heretici v misionářských zprávách o Asii*, Argo, Praha 2011

209 s., ISBN 978-80-257-0399-1

Problematika setkávání s „jiným“ se zhruba od sedmdesátých let minulého století stala jedním z profilových témat společenských věd. Tento koncept pomáhaly vytvářet výsledky nových směrů bádání, jako jsou dějiny mentalit nebo tzv. *new historicism*, či případně spolupráce s dalšími vědními obory, zejména etnologií a orientalistikou. Výsledkem je rekonstrukce mechanismů, jimiž společnost křesťanského Západu prostřednictvím některých vybraných autorů a děl – zejména cestovatelů a jejich zpráv – reflektovala odlišnou náboženskou a kulturní realitu Orientu. Vzhledem k tomu, že uvedený přístup v českém prostředí doposud nenalezl výraznější uplatnění, může být kniha Jana Valtrové do jisté míry chápána jako jakýsi úvodní příspěvek ke studiu „jinakosti“.

Autorka, vycházející ze své disertační práce, zpracovává poměrně rozsáhlý korpus pramenů. Mezi nimi zaujímají výsadní postavení zprávy františkánských a dominikánských misionářů z cest po Asii, pořízené ve druhé polovině 13. století a na počátku století následujícího, jmenovitě relace minoritů Jana de Plano Carpini, Viléma z Rubruku, Jana z Montecorvina a Odorika z Pordenone, či dominikánů Jordana Katalánského ze Sévéracu a Jana z Cori. Tuto základnu pak doplňují relace poněkud odlišného typu, jakými byly zprávy Carpiniho druha Benedikta z Polska, některé pasáže světové kroniky Jana Marignoly či populární popis východních zemí cestovatele a obchodníka Marka Pola. Právě misionářské cesty do Mongolska, Číny a Indie tehdy částečně odkryly křesťanské Evropě doposud neznámé či pouze vybájené země a zároveň podnítily novou vlnu zájmu o asijský kontinent.

Z hlediska středověké učené literatury tyto zprávy představují určité novum, jelikož nejsou natolik determinovány předchozím autoritativním diskurzem, jaký například představovala

Bible pro zprávy o poutích do Svaté země. Je třeba ovšem zdůraznit, že v pozadí tohoto nového zájmu stála zejména papežská kurie ve snaze obrátit v jižní a východní Asii co nejvíce duší na křesťanství, a získat tak navrch v mocenském soupeření se „sarcacény“ na Blízkém východě. Vpád Mongolů do Evropy před polovinou 13. století, jejich následná hegemonie nad značnou částí asijského kontinentu a relativní otevřenost novým vyznáním pak vytvořily pro misijní činnost nedávno vzniklých žebrevých řádů příznivé prostředí.

Pro stručném úvodním přehledu rozebíraných pramenů a jejich autorů následuje pasáž, v níž autorka představuje ve středověké Evropě již existující koncepty, jež mohly předem ovlivňovat proces poznávání „jiného“ a jeho zpracování asijskými misionáři. Řadí sem zejména projevy tzv. „bájně geografie“, podle níž se na různých místech v Asii nacházel pozemský ráj či legendární říše kněze Jana, a tyto končiny obývala různá monstra a bájná zvířata. Jak autorka upozorňuje, sledované prameny sice tradiční představy o Východu reflektují (intenzita této reflexe ovšem závisí na druhu relace), ale nejsou tomuto diskurzu nijak výrazněji poplatné. Zvláštní pozornost je věnována také jazykové bariéře mezi cestovateli a místními obyvateli, jež do značné míry limitovala poznávání východních realit a zároveň možnosti a úspěch křesťanské misie.

Poté následuje vlastní analýza toho, jakým způsobem misionáři nahlíželi jednotlivé skupiny obyvatel. Rozdělení kapitol se řídí náboženským klíčem a přitom postupuje od „bližšího ke vzdálenějšímu“. Autorka si proto nejprve všímá pohledu na „jinakost“ křesťanů obývajících různé části asijského kontinentu. Misionáři zde uplatňovali různá měřítka – od relativní blízkosti a tolerance Arménů a indických křesťanů apoštola Tomáše až po výrazně negativní postoj vůči nestoriánům. Tento přístup pak mnohdy odpovídal oficiálním vztahům latinské církve vůči jednotlivým křesťanským proudům na Východě. Autorka rovněž naráží na terminologický problém konceptu nestoriánství, který současná historiografie a religionistika nedokázaly doposud vyřešit. Židé naopak nepředstavovali pro evropské cestovatele výrazný element „jinakosti“, zejména díky jejich přítomnosti na křesťanském Západě. Autoři cestopisů jim tudíž nevěnovali příliš pozornosti, což se odráží v poměrně stručném rozsahu kapitolky věnované v knize této problematice. To ovšem nelze říci o muslimech, označovaných ve sledovaných pramenech zpravidla za Sarcacény, jejichž náboženství a zvyky jsou ve zprávách prezentovány na základě křesťanského

modelu. V osobní rovině pak zkušenosti cestovatelů s muslimy nabývají různých podob, od určité míry tolerance až po vzájemnou rivalitu a nevráživost. Posledním oddílem se pak kniha věnuje široké škále „modloslužebníků“, tedy vyznavačů převážně východních asijských náboženství. Zde autorka při srovnání s předchozími kategoriemi poukazuje na jeden významný fakt: autoři zpráv jsou mnohdy nakloněni zbožným buddhistům či hinduistům příznivěji než konfesně bližším, ale zpravidla zkaženým východním křesťanům či heretikům, mezi něž jsou počítáni i „Sarcaceni“.

Ve všech těchto druzích setkání pak jako jakési nadřazené téma vyvstává problematika konceptualizace náboženství u misionářů, ba ve středověké literatuře vůbec. Kniha Jany Valtrové v této souvislosti rozebírá výskyt a užití pojmů *fides*, *secta*, *cultus* a *religio* a jejich aplikace na různé náboženské skupiny středověké Asie. Na základě této analýzy autorka vyslovuje pozoruhodný závěr, že se v misionářských zprávách „vynořovala potřeba nalezení obecného pojmu a kategorie, která by obsáhla všechny tradice, včetně křesťanství i včetně různých forem jinověrectví“. Tím pádem „(znovu)objevení pojmu *religio* v literatuře vznikající v souvislosti s těmito misemi, resp. následně po nich, by mohlo mít kořeny právě zde“ (s. 142–143).

Navzdory svému inovativnímu přístupu přináší analýza „jiného“ v cestopisných zprávách některá úskalí, kterým se bohužel nevyhnula ani tato práce. Korpus analyzovaných pramenů je poněkud různorodý a vyvstává otázka, zda jejich stručné představení v úvodu je dostačující. Pro interpretaci jsou neméně klíčové podmínky jejich sepsání a další osudy, čemuž se autorka věnuje pouze zběžně. Také problematika „žánrovosti“ tematizovaných zpráv do značné míry ovlivňovala kvalitu jejich výpovědi; v knize se na to naráží pouze v souvislosti s omezenými možnostmi „žánru“ Marignolovy kroniky.

Celou škálu rozebíraných textů tak spojují v podstatě pouze dva faktory – vykonaná cesta do Asie a doba jejich vzniku. Tato různorodost by s ohledem na jedinečnost zpráv z Asie ve sledovaném období nebyla na závalu, pokud by se v knize podařilo definovat hlavní jednotící prvek celé analýzy, tj. samotné setkání s „jiným“. Ponechme stranou fakt, že náboženské kritérium představuje pouze výsek z celé škály způsobů, jakými je možné se s „jiným“ setkat a popsat je. Zásadní problém spočívá ve skutečnosti, že ono „jiné“ není v úvodu ani v jiných částech práce jakkoli vymezeno, a to ani s odkazem na již existující pokusy o definici tohoto konceptu (S. Greenblatt, T. Todorov, Fr. Hartog, N. Daniel, M. Frassetto

a další). Představu „jiného“ u středověkého člověka je také nutno odlišit od moderní koncepce „jinakosti“, což autorka ostatně svědomitě činí u jiných zásadních pojmů, např. již zmiňovaného náboženství. Poněkud méně zásadní, avšak přesto zarážející jsou četné „stopy“ kvalifikační práce, jež se dostaly i do její knižní podoby. Autorka se na mnoha místech vyjadřuje v první osobě, což leckdy otřásá jistotou její argumentace.

Tyto nedostatky však nepochybně přínosný historicko-religionistický přístup k dané problematice, jenž se opírá o detailní znalost zpracovaných pramenů a širokou škálu sekundární literatury. Publikace Jany Valtrové tak představuje počáteční krok k „setkání s jinými“ na cestách české medievistiky.

JAROSLAV SVÁTEK

Moc a její symbolika ve středověku,
edd. Martin NODL – Andrzej
PLESZCZYŃSKI, Filosofia, Praha 2011
(= Colloquia mediaevalia Pragensia 13)

176 s., ISBN 978-80-7007-351-3

Čtenáři se dostává do rukou kniha odrážející širokou škálu výrazových prostředků symbolické komunikace (z hlediska středověku) a současně záběr, prameny, možnosti a limity výzkumu dané problematiky (z pohledu dnešní medievistiky). Ukazuje se, že i v těch případech, kdy jsme schopni symboliku gesta, textu či předmětu rozpoznat, nebo ji s velkou měrou pravděpodobnosti alespoň předpokládat, je ještě daleká cesta k výkladu, který navíc mívá platnost vždy jen více či méně podmíněnou a „absolutní“ závěry tu jsou nedosažitelnou metou. Tím napínavější je ono hledání.

Necelou desítku textů tvoří až na jedinou výjimku případové studie – jako východisko zde slouží předměty (prameny) hmotné (pečeť, meč), texty právní i kroniky, stejně jako jedna z forem vizualizace hierarchií a vztahů (nebesa). Onu výjimku tvoří studie V. Vaníčka, jež má povahu syntézy na téma symbolických výrazových prostředků v politické komunikaci na příkladu přemyslovské dynastie především 13. století. Jedním z nich po celý středověk bylo dynastické dějepisectví – že právě k tomuto okruhu náleží i letopis kanovníka Vincentia, se tuší již dlouho (zvláště v návaznosti na jeho středobod v podobě italského tažení roku 1158), J. Sobiesiak nicméně uceleným způsobem analyzovala zjevně heroizující tendenci a promyšlenou gradaci příběhu,

složeného z dílčích, pečlivě vybraných a prezentovaných epizod, směřující k oslavě Vladislava II. a podřízenou jeho stylizaci do role ideálního panovníka. In margine poznamenejme, že studie se evidentně minulá s knihou Anny Kernbach z roku 2010 (*Vincentina a Jarlochova kronika v kontextu svého vzniku*, zvl. s. 118–146), jež se danou problematikou zabývá detailněji, z hlediska koncepce Vincentiova textu nicméně dospívají obě badatelky k rámcově týmž výsledkům.

Další zdánlivě známá pramenná východiska představuje dvojice právních památek karlovské doby – *Maiestas Carolina a Ordo ad coronandum regis*. M. Nodl sleduje přísahy (především přísahu nezczizovat určité statky) předepisované panovníkovi v návaznosti na rituál korunovace a při některých dalších příležitostech, např. první vjezdy do čtyř měst – Prahy, Kutné Hory, Vratislavi a Budyšína. Autor ukazuje koncepční propojení mezi *Maiestas* a *Ordo*; ani jeden text nebyl realizován (uveden do praxe), na rozdíl od *Maiestas* však u *Ordo* (jelikož nešlo o právní text) nebylo třeba deklarovat, že nedošlo ke stvrzení. To je jeden z řady momentů, které je nutné při studiu *Ordo*, resp. při jeho využívání jakožto historického pramene, mít na paměti – řadu dalších naznačuje ve svém textu V. Žůrek. „Co vlastně *Ordo* je?“ nepředstavuje otázku tak banální, jak by se mohlo na první pohled zdát: jakkoli totiž *Ordo* může vzbuzovat dojem exaktně definovatelného typu pramene, ukazuje se, že souvislosti vzniku podobných textů mohou být značně různorodé (teoretické předpisy versus retrospektivní záznamy o proběhlých korunovacích, k tomu přistupují interpretace, ba adaptace v souvislosti s překlady textů do národních jazyků atd.), a v případě Karlova *Ordo* stojí za zamyšlení mimo jiné i jeho evidentní vazba na *Vita Caroli*.

Symbolika listin (ve smyslu hmotného „důkazu“) i pečeti se stala v minulosti předmětem pozornosti opakovaně, přičemž dvě případové studie přináší i anotovaná kniha. T. Jurek sleduje symboliku pečeti polského knížete Boleslava III. Křivoústého (1102–1138) s figurou sv. Vojtěcha na reversu (srovnání se symbolikou sv. Václava na panovníckých pečetích českých se zde přímo nabízí), zatímco P. Węcowski předkládá pozoruhodnou sondu týkající se vnímání symboliky a právní závaznosti majestátní pečeti v pozdním středověku. Na příkladu listinného materiálu Kazimíra Jagellonského (1447–1492) ukázal, že panovník programově odmítal užívání majestátní pečeti, která by garantovala nezpochybnitelnost listiny, resp. dispozice v ní obsažené. Tento postoj chápe jako svého druhu mocenský instrument s cílem udržet příjemce panovníckých